

Лекція 2_4. Основні положення теорії воєнної безпеки України.

Навчальні питання:

1. Основні категорії (поняття) теорії воєнної безпеки.
2. Основні концепції та принципи забезпечення воєнної безпеки України.

Література:

1. Конституція України.
2. Закон України “Про національну безпеку України”.
3. Стратегія національної безпеки України: Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020.
4. Стратегія воєнної безпеки України: Указ Президента України від 25. 03.2021 № 121/2021.
5. Основи воєнної безпеки держави (підручник). – К.: НУОУ, – 2021, – 204 с.
6. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за ред. В. П. Горбуліна. – Харків: Фоліо, 2017. – 496 с.
7. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення : монографія / Криштанович М.Ф., Пушак Я.Я., Флейчук М.І., Франчук В.І. – Львів : Сполом, 2020. – 418 с.
8. Сектор безпеки і оборони України: стратегічне керівництво та військове управління: монографія / Саганюк Ф.В., Фролов В.С., Павленко В.І. та ін.; за ред. д.військ.н., проф. І.С. Руснака. К.: ЦЗ МО та ГШ ЗС України, 2018. 230 с.

ВСТУП

Незважаючи на прагнення світової спільноти до спільного забезпечення стратегічної стабільності, запровадження обмежуючих режимів на використання стратегічної зброї і формування багатопольярної структури міждержавного співробітництва на регіональному рівні, світова політика залишається сферою неприхованого панування «кулачного права». «Кулачне право» як інструмент міжнародних відносин використовується нині при розв’язуванні існуючих політичних, економічних, територіальних, етнічних протиріч не тільки на Близькому Сході, а і на територіях колишніх республік Радянського Союзу – Молдові, Грузії, Україні. В цих умовах активізуються сепаратистські рухи, розповсюджується зброя, наркотики, тероризм, збільшуються неконтрольовані потоки біженців, змінюються кордони.

Все це є тривожними чинниками і симптомами нестабільності, що призводить до виникнення і поширення воєнних конфліктів і перенесення їх на території інших країн.

Безумовно, ці події ускладнюють проблеми безпеки на глобальному, регіональному та субрегіональному рівнях, незважаючи на значні корективи у світових концептуальних підходах щодо недопущення воєнних конфліктів. За цих умов виникає необхідність пошуку для кожної країни доцільних заходів забезпечення необхідного рівня своєї воєнної безпеки і втілення їх у життя.

Воєнна безпека держави — складова національної безпеки, яка визначає

стан захищеності національних інтересів, суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності держави від посягань із застосуванням воєнної сили.

Сучасне визначення українського законодавства надає більш розширене трактування терміна: «воєнна безпека — захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз».

Воєнна безпека, як соціально-політичне явище, покликана протистояти воєнній небезпеці, тому в системі національної безпеки і оборони визначається також як оборона держави.

Головною метою забезпечення воєнної безпеки є усунення зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці держави у воєнній сфері та створення сприятливих умов для гарантованого захисту її національних інтересів. В міжнародній практиці воєнна безпека передбачає право суверенної держави на самооборону і/або стримування воєнної агресії, допускає можливість застосування державою воєнної сили для захисту власного суверенітету і територіальної цілісності.

1. Основні категорії (поняття) теорії воєнної безпеки.

Після проголошення Україною у 1991 році незалежності перед нею теж постали невідкладні завдання щодо розроблення власної внутрішньої та зовнішньої політики.

Безумовно, однією з важливих у цьому плані була і особливо залишається нині проблема вироблення і реалізації виваженої воєнної політики. Вона має враховувати геополітичну ситуацію, що складається в Центральній Європі, агресивні дії РФ і базуватися на реальних економічних можливостях України, відповідати вимогам збереження її суверенітету й територіальної цілісності, враховувати не лише свої національні інтереси, а й інтереси сусідніх держав, їх воєнний потенціал, можливість мирного розвитку.

Можна вважати, що воєнна політика розробляється, головним чином, для формування воєнної сил, регулювання її складу та рівня з метою стримування військового насильства, запобігання збройних зіткнень і ефективної реалізації національних інтересів у геополітичному просторі.

Сучасний внутрішній і міжнародний розвиток висуває нові проблеми, вимагає розроблення нових моделей воєнно-політичних відносин як на регіональному рівні, так і на світовій арені, націлює воєнну політику на активну протидію агресивним, екстремістським силам, на недопущення воєнних конфліктів, зміцнення стабільності у регіоні та світі.

За цих умов для кожної країни стратегічно важливим завданням є забезпечення своєї воєнної безпеки як складової національної безпеки.

Воєнна безпека - захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз. (Закон України “Про національну безпеку України”).

Але у сфері воєнної безпеки існує ще багато загроз національним

інтересам, які негативно впливають на процес їх реалізації. Тому воєнну безпеку доцільно розглядати як *реалізованість життєво важливих національних інтересів держави у воєнній сфері для забезпечення гарантій захисту країни від воєнних загроз і збройної агресії та інших посягань із застосуванням воєнної сили.*

З визначення випливає, що головною метою забезпечення воєнної безпеки України є відвертання воєнних конфліктів. А рівень воєнної безпеки в цьому випадку виступає критерієм ефективності реалізації воєнної політики держави.

Таким чином, можна вважати, що забезпечення воєнної безпеки України неможливе без підтримання такого стану обороноздатності країни, за яким забезпечується недопущення воєнних конфліктів і відсіч можливій збройній агресії. Хоча при цьому суттєво значення має і підвищення ступеня як глобальної, так і регіональної стабільності.

Враховуючи те, що воєнна безпека є складовою національної безпеки, можна вважати, що **об'єктами** воєнної безпеки є:

- людина – її конституційні права і свободи;
- сектор безпеки і оборони – його забезпеченість і боєздатність;
- суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, навколишнє природне середовище;
- державна – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність.

Суб'єктами забезпечення воєнної безпеки є:

- Верховна Рада України;
- Президент України – Верховний Головнокомандувач ЗС України;
- Рада національної безпеки та оборони України;
- Кабінет Міністрів України;
- Міністерства та інші центральні органи державної виконавчої влади;
- Національний банк України, інші державні органи;
- місцеві органи державної виконавчої влади і органи місцевого самоврядування;
- громадяни України, об'єднання громадян.

Основними принципами забезпечення воєнної безпеки є:

- пріоритет прав і свобод людини;
- верховенство права;
- мирне співіснування з іншими країнами і співробітництво в політичній, економічній і воєнній сферах на субрегіональному, регіональному і глобальному рівнях;
- збалансованість інтересів держави, суспільства, різних соціальних груп і людини;
- пріоритетність політичних, економічних, дипломатичних засобів у врегулюванні конфліктних ситуацій;
- своєчасність і адекватність заходів захисту держави від загроз і небезпек;
- чітке розмежування повноважень та взаємодія центральних і місцевих органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування у забезпеченні необхідного рівня воєнної безпеки;
- демократичний цивільний контроль над сектором безпеки та оборони;

використання в інтересах воєнної безпеки держави систем та механізмів міжнародної колективної безпеки.

Основні сфери воєнної безпеки держави показані на рис. 1

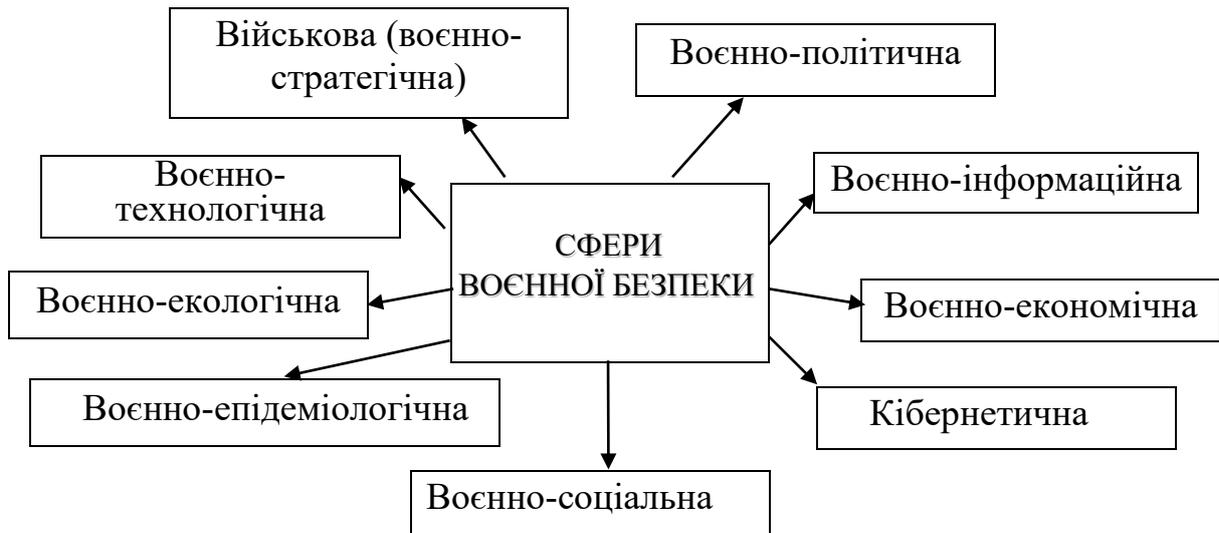

Рис. 1. Основні сфери воєнної безпеки держави

Нині в основу діяльності держави щодо забезпечення воєнної безпеки покладені три головні концепції:

Концепція запобігання, яка передбачає активну співпрацю з усіма державами світу у напрямі забезпечення стратегічної стабільності і відвертання воєнних конфліктів виключно політичними, дипломатичними та економічними методами;

Концепція стримування, за якою створюється воєнний потенціал України, здатний звести до мінімуму імовірність виникнення воєнного конфлікту за рахунок потенційної можливості завдати агресору шкоди, при якій він втрачає стимули для нападу;

Концепція відсічі можливій збройній агресії, яка передбачає можливість завдання агресору поразки і примушення його до припинення воєнних дій та відмови від своїх намірів.

Таким чином, можна вважати, що воєнна безпека досягається комплексним використанням політичного, воєнного, економічного, науково-технологічного, демографічного, ресурсного, інформаційного, морально-психологічного потенціалу країни і спрямована, насамперед, на зниження рівня воєнної небезпеки в будь-яких умовах .

Воєнна небезпека характеризує потенційну можливість будь-якої держави (коаліції держав) або військових (озброєних) формувань щодо застосування воєнної сили для вирішення політичних, економічних, територіальних, етнічних, релігійних та інших протиріч

Залежно від обставин і рівня напруженості у відносинах із деякими сусідніми державами, ступеня реалізації їх воєнно-політичних інтересів рівень небезпеки може змінюватися.

З впевненістю можна констатувати, що воєнна небезпека не зникне, доки існують конфронтаційні інтереси держав, підтримується боекватний стан збройних сил, за якого вони спроможні вести бойові дії, а також удосконалюються елементи інфраструктури, що забезпечують їх ефективне бойове застосування.

За цих умов Україна мусить формувати і проводити гнучку та зважену орієнтовану на відповідні країни зовнішню політику з урахуванням найбільш суттєвих дестабілізуючих чинників і умов, які здатні викликати загострення двосторонніх відносин.

Крім того, прорахунки у внутрішньополітичній і соціально-економічній сферах негативно впливають на геополітичні умови, в яких зараз перебуває Україна. Це вказує на те, що рівень воєнної небезпеки залежить також і від внутрішньої стабільності України. Саме цей чинник висувається зараз на перший план. Дійсно, сьогодні небезпека держави визначається реальним економічним потенціалом країни, в тому числі рівнем розвитку інфраструктури.

Тому, перш за все, необхідно зміцнювати внутрішню стабільність у країні, знімати гостроту політичних, етнічних і щільно з ними пов'язаних міжконфесійних протиріч. В Україні зараз немає реальних шансів мати єдину церкву, однак умови, які ведуть до духовного об'єднання суспільства, існують і можуть розвиватися на основі ідеології державного патріотизму. В цьому разі, якщо не знімуться, то будуть послаблені гострі проблеми регіонів, знизиться напруженість політичної боротьби й активність сепаратистських рухів. Україні вдасться уникнути соціального вибуху і сконцентрувати зусилля на відродженні економіки, забезпечити кращу долю для свого народу.

Безпосередньо залежать від ступеня розв'язання згаданих проблем територіально-прикордонні суперечки, які часто стають детонаторами збройних конфліктів і локальних воєн. Тому поспішні і не завжди продумані дії уряду, необережні, а іноді й безвідповідальні висловлювання і заяви політиків викликають побоювання національних меншин, які проживають у районах, адміністративні (державні) кордони яких не збігаються з етнічними, за свою долю. З іншого боку, можна спостерігати непродумані вибухонебезпечні дії лідерів національних меншин, які можуть створювати загрозу стабільності і територіальній цілісності держави. Етнічні конфлікти в одній з країн Центральної Європи можуть викликати незворотний процес, що занадто дорого коштуватиме всій Європі.

У зв'язку з цим Україна повинна більш уважно ставитися до особливостей і проблем національних меншин і регіонів, в яких вони проживають, в теоретичному і практичному плані переглянути ставлення до доведеного до абсурду і стимулюючого сепаратизму права націй на самовизначення.

Слід пам'ятати, що внутрішня нерегульованість, внутрішня конфронтація можуть бути використані як привід для втручання ззовні.

З іншого боку, якщо Україна не приділить своєчасної і належної уваги й не включиться в процес входження у системи колективної безпеки в Європі, то, як свідчить світовий досвід, самотійно протистояти можливій агресії з боку деяких сусідніх держав вона буде не в змозі, навіть при значному посиленні бойового потенціалу, що малоймовірно. Розраховувати ж на захист з боку блоку НАТО, Ради безпеки ООН, ЄС і ОБСЄ, як свідчать події останнього часу, поки що не доводиться. Ці організації, як водиться, не здатні попередити або оперативно розв'язати воєнні конфлікти, які їх не стосуються.

Ознаками зростання воєнної небезпеки для України з боку інших країн (групи країн) можуть бути:

нарощування поблизу кордонів України угруповань військ (сил), які

порушують співвідношення сил, що склалося;
 воєнно-політична нестабільність та конфлікти в сусідніх країнах;
 ведення недружньої пропаганди, розпалювання міжнаціональних протиріч, підтримка сепаратистських рухів;
 висунення територіальних претензій;
 створення спрямованих проти України воєнно-політичних коаліцій, бандитських воєнізованих формувань;
 безпосередня підготовка до війни та інші дії, спрямовані на посягання на державний суверенітет та порушення її територіальної цілісності.

В цілому ознаки, що підтверджують наявність воєнної небезпеки, мають більш різнобічний характер і проявляються у різних сферах взаємовідносин між державами (економічній, воєнно-політичній, релігійній та ін.).

Напрямами стабілізації воєнно-політичної обстановки у регіоні можуть бути:

- відмова від розгляду будь-якої держави як противника;
- прагнення до власної стабільності;
- відмова від глобальних національних інтересів, що потребують захисту воєнною силою;
- гарантоване виконання всіх міжнародних договорів і угод у сфері безпеки;
- розв'язання конфліктних ситуацій політичними, економічними, дипломатичними, правовими засобами;
- дотримання існуючих угод щодо обмежень на звичайне озброєння;
- співробітництво в політичній, економічній і воєнній сферах на субрегіональному, регіональному і глобальному рівнях;
- побудова добросусідських відносин із сусідніми країнами;
- розгляд Збройних Сил як елемента системи національної безпеки, а ЄС як структури європейської і світової системи безпеки;
- надання своїх військових формувань для проведення миротворчих операцій за мандатом ООН, ОБСЄ та інших організацій з безпеки.

Безумовно, в основу цих взаємовідносин мають покладатися свої національні інтереси і, насамперед, у воєнній сфері.

Воєнна загроза – це наміри та дії щодо безпосередньої підготовки до застосування воєнної сили для досягнення воєнно-політичних цілей.

Безпосередня воєнна загроза – це пред'явлення ультимативних вимог і фактичне завершення підготовки до початку воєнних дій.

Національні інтереси у сфері воєнної безпеки – це збалансована інтегрована система життєво важливих матеріальних, духовних і інтелектуальних цінностей та потреб людини, суспільства, держави та її сектору безпеки і оборони, реалізація яких підвищує гарантії захисту країни від воєнних загроз і агресій та інших посягань із застосуванням воєнної сили.

На цей час життєво важливими національними інтересами України у воєнній сфері можна вважати такі:

- відбиття збройної агресії РФ проти України;
- розбудова сектору безпеки і оборони;;
- підтримка високої боєздатності військових формувань;

забезпечення мобілізаційних ресурсів і резервів;
розвиток вітчизняної військової науки;
створення цілісної системи забезпечення військової безпеки.

Відомо, що реалізація національних інтересів у війсьній сфері здійснюється в умовах впливу внутрішніх і зовнішніх загроз і небезпек.

Перелік найнебезпечніших загроз і небезпек життєво важливим національним інтересам України у війсьній сфері наведений у табл. 1.

Таблиця 1

Перелік найнебезпечніших загроз і небезпек життєво важливим національним інтересам України у війсьній сфері (приклад)

№ інтересу	Зміст інтересу	№ загрози	Зміст загрози і небезпек
I	Стабілізація воєнно-політичної обстановки в Центральній Європі та недопущення воєнних конфліктів	1	Збройна агресія РФ проти України
		2	Тероризм та інші спроби втручання у внутрішні справи України
		3	Нестабільність воєнно-політичної обстановки навколо України
		4	Активізація сепаратистських сил і підтримка їх ззовні
		5	Заяви та акції, що дискредитують внутрішню і зовнішню політику України
		6	Войовничість політичного керівництва сусідніх країн
		7	Загострення міжетнічних і міжконфесійних протиріч
		8	Прагнення до домінування в регіоні деяких держав
		9	Зацікавленість у встановленні контролю за стратегічними об'єктами, сировинними ресурсами і комунікаціями України
		10	Нестабільність соціально-політичної обстановки в деяких країнах Центральної Європи
		11	Створення та існування незаконних воєнізованих формувань
II	Розбудова Сектору безпеки і оборони	13	Відсутність визначеної воєнної та воєнно-технічної політики, концепції воєнного будівництва
		14	Проведення необґрунтованих реформ
		15	Безсистемне визначення кількісного складу сектору безпеки і оборони
		16	Відтік із сектору безпеки і оборони молодших офіцерів
		17	Неврахування реальних економічних можливостей держави і геополітичних умов, що складаються
III	Підтримка боєздатності формувань Сектору безпеки і оборони	18	Зменшення витрат на оборону
		19	Зниження рівня технічного та матеріального забезпечення з'єднань і частин
		20	Втрата престижності воєнної служби і зниження морально-психологічного рівня особового складу
		21	Зниження рівня військової дисципліни
		22	Старіння та вихід з ладу озброєння та військової техніки
		23	Зниження можливостей підтримки необхідного рівня бойової підготовки військ

		24	Руйнування оборонно-промислового комплексу
		25	Розрив кооперативних зв'язків у сфері виробництва озброєння і військової техніки (ОВТ)
		26	Погіршення демографічної ситуації
IV	Забезпечення мобілізаційних ресурсів і запасів	27	Відсутність нормативно-правової бази мобілізаційного розгортання держави та її сектору безпеки і оборони
		28	Недостатній рівень ефективності системи мобілізаційного розгортання держави та її сектору безпеки і оборони
		29	Поглиблення дисбалансу між мобілізаційними потребами і наявними можливостями
		30	Падіння рівня підготовки мобілізаційних резервів
V	Розвиток вітчизняної воєнної науки	31	Втрата наукового потенціалу у воєнній сфері
		32	Зниження вимог до воєнної науки
		33	Послаблення уваги до розвитку сучасного воєнного мистецтва
		34	Відсутність комплексних наукових робіт з удосконалення спільного застосування військових формувань різних міністерств і відомств
		35	Відставання в розробленні критичних технологій та технологій подвійного призначення
		36	Втрата контролю за системою підготовки наукових кадрів
VI	Створення системи забезпечення воєнної безпеки	37	Відсутність єдиної політики та стратегії воєнної безпеки
		38	Неврегульованість системи забезпечення воєнної безпеки законами
		39	Недосконале законодавче, організаційне, інформаційне та наукове забезпечення спільного бойового застосування формувань сектору безпеки і оборони
		40	Відсутність національної єдиної системи автоматизованого управління військами, зброєю, технічними засобами

Слід зазначити, що у воєнній безпеці, крім загроз і небезпек національним інтересам, існують також і специфічні воєнні загрози державі.

Воєнна загроза – це визначений рівень воєнної небезпеки, який настає внаслідок офіційного висунення агресивною стороною погроз, пов'язаних із застосуванням воєнної сили.

Безпосередня воєнна загроза – це визначений рівень подальшого загострення воєнної загрози (відповідно воєнної небезпеки) у напрямі висунення ультимативних вимог і фактичного завершення приготування до початку воєнних дій.

Характер взаємозалежності рівня воєнної небезпеки і воєнних загроз показаний на рис. 2.

З початком воєнних дій стан безпосередньої воєнної загрози змінюється на стан війни (воєнного конфлікту).

Рівень ВНБ

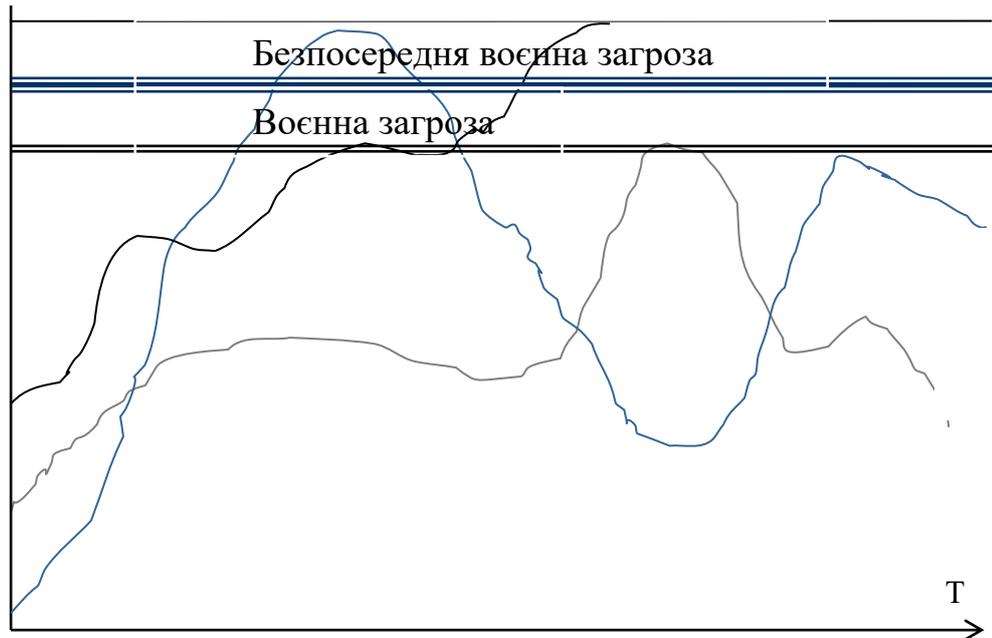

Рис. 2. Характер взаємозалежності рівня воєнної небезпеки

Стан середовища воєнної безпеки – характеристика умов та чинників, у яких реалізуються національні інтереси у воєнній сфері. Під час оцінювання стану середовища воєнної безпеки потрібно визначати життєво важливі національні інтереси у воєнній сфері та їх пріоритетність, а також рівень небезпеки загроз, які заважають їх реалізації.

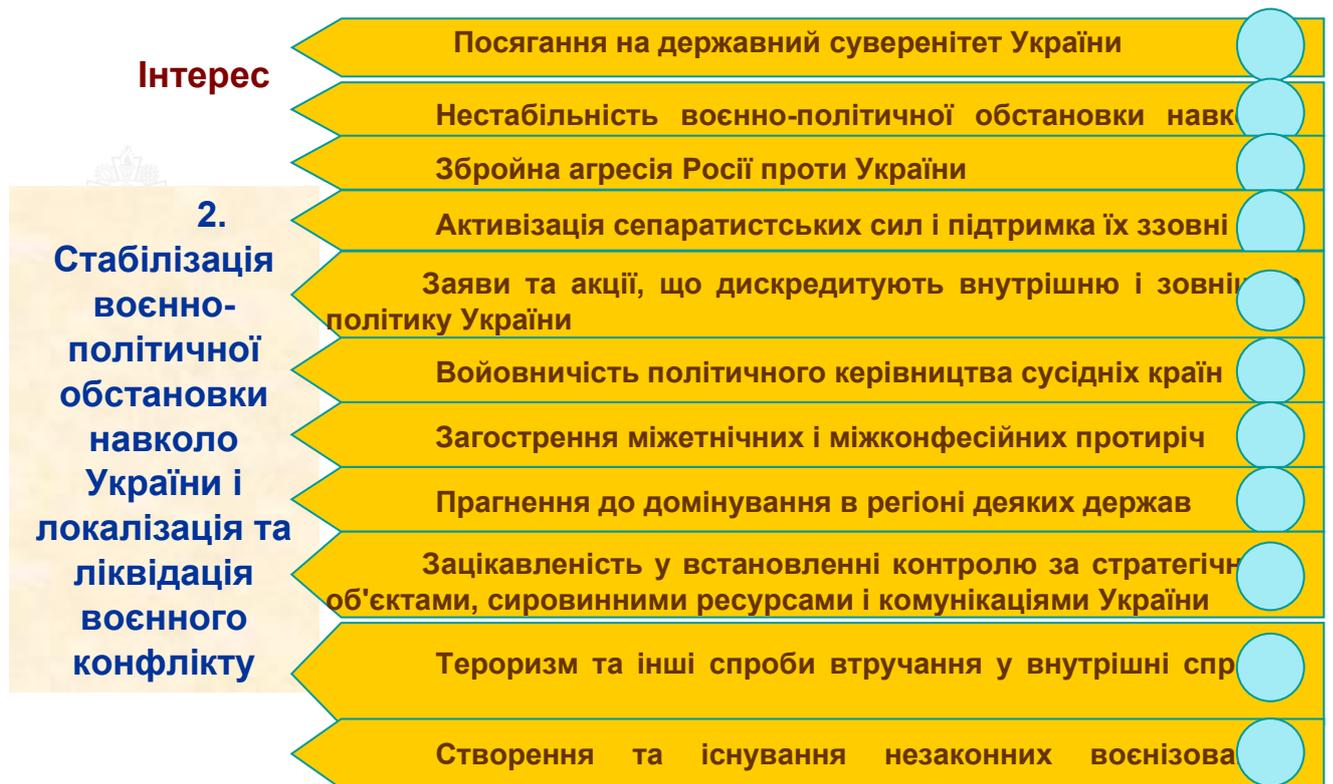
Національні інтереси у сфері воєнної безпеки – збалансована інтегрована система життєво важливих матеріальних, духовних й інтелектуальних цінностей і потреб людини, суспільства, держави та її сектору безпеки і оборони, реалізація яких підвищує гарантії захисту країни від воєнних загроз, агресій та інших посягань із застосуванням військової сили.

На цей час життєво важливими національними інтересами України у воєнній сфері можна вважати такі:

- відновлення територіальної цілісності України;
- стабілізація воєнно-політичної обстановки навколо України і врегулювання воєнних конфліктів;
- розбудова сектору безпеки і оборони;
- підтримка високої боєздатності військових формувань;
- забезпечення країни мобілізаційними ресурсами і резервами;
- розвиток вітчизняної воєнної науки;
- розвиток вітчизняного оборонно-промислового комплексу;
- створення цілісної системи забезпечення воєнної безпеки.

Відомо, що реалізація національних інтересів у воєнній сфері здійснюється в умовах впливу внутрішніх і зовнішніх загроз і небезпек.

Стан воєнної безпеки держави це характеристика умов та чинників, в яких реалізуються національні інтереси країни у воєнній сфері

Рівень воєнної безпеки – інтегральний показник ступеня реалізації національних інтересів у сфері воєнної безпеки

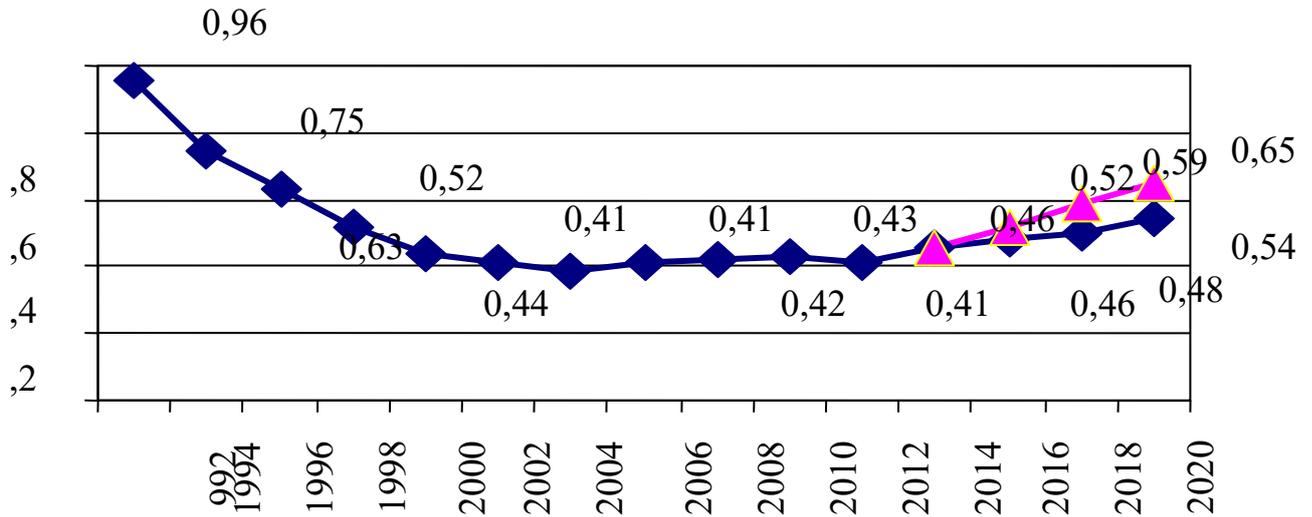

Рис. 2.14. Тенденції зміни рівня воєнної безпеки в часі:

 – рівень ВБ;
 – рівень ВБ (пропозиція)

Важливим шляхом ефективного забезпечення воєнної безпеки, безумовно, є затвердження Стратегії воєнної безпеки України.

2. Основні концепції та принципи забезпечення воєнної безпеки України.

Забезпечення воєнної безпеки України базується на концепціях:

Концепція запобігання виникненню воєнного конфлікту – передбачає активну співпрацю з усіма державами світу у напрямі забезпечення стратегічної стабільності і відвертання воєнних конфліктів виключно політичними, дипломатичними та економічними методами; створення воєнного потенціалу України, здатного звести до мінімуму імовірність виникнення воєнного конфлікту за рахунок потенційної можливості завдати агресору шкоди, при якій він втрачає стимули для нападу;

Концепція стримування можливої збройної агресії в контексті всеохоплюючої оборони України передбачає готовність сил оборони України, національної економіки, населення та всієї держави до надання відсічі збройній агресії проти України, нарощування спроможностей системи протиповітряної оборони, створення цілісної системи територіальної оборони, вжиття превентивних заходів щодо протидії воєнним загрозам, досягнення та підтримання спроможностей завдати противнику неприйнятних політичних, економічних, воєнних та інших втрат, з огляду на які він буде змушений відмовитися від ескалації або припинити збройну агресію проти України;

Концепція відсічі можливій збройній агресії, яка передбачає можливість завдання агресору поразки і примушення його до припинення воєнних дій та відмови від своїх намірів шляхом здійснення всеохоплюючої оборони.

Захищеність національних інтересів у сфері воєнної безпеки покладено на

систему забезпечення воєнної безпеки України, цільовою функцією якої є забезпечення реалізації національних інтересів у сфері воєнної безпеки в умовах негативного впливу зовнішніх та внутрішніх загроз.

Процес функціонування система забезпечення воєнної безпеки має відбуватися за такими етапами: моніторинг небезпек і загроз національним інтересам у сфері воєнної безпеки; ідентифікація небезпек і загроз; розроблення варіантів нейтралізації загроз (комплексу скоординованих дій); прийняття рішення про нейтралізацію загрози; забезпечення виконання рішення; практична реалізація рішення; контроль за виконанням.

Для ефективного захисту національних інтересів у сфері воєнної безпеки система забезпечення воєнної безпеки повинна функціонувати базуючись на принципах:

принцип потрійного реагування, досягається активною співпрацею з усіма державами світу у напрямі забезпеченням стратегічної стабільності і відвертанням воєнних конфліктів виключно політичними, дипломатичними та економічними методами; створенням воєнного потенціалу України та його демонстрацією, здатного звести до мінімуму імовірність виникнення воєнного конфлікту за рахунок потенційної можливості завдати агресору шкоди, при якій він втрачає стимули для нападу; відсічню можливої збройної агресії в разі її виникнення, яка забезпечить завдання агресору поразки і примушення його до припинення воєнних дій та відмови від своїх намірів;

принцип безперервності досягається безперервним моніторингом небезпек і загроз національним інтересам та постійним підтриманням спроможності органів державного управління постійно здійснювати вплив на суб'єкти забезпечення воєнної безпеки під час моніторингу, в ході підготовки і ведення комплексу заходів з нейтралізації виявлених небезпек і загроз, а також отримувати від них інформацію (доповіді, донесення, зведення про обстановку, яка склалася); безперервність передбачає, що в умовах виникнення загрози, настання кризової ситуації система забезпечення воєнної безпеки продовжує діяти без значної втрати функціональності, усі суб'єкти забезпечення національної стійкості здатні виконувати основні функції;

принцип – циклічність функціонування передбачає повторення циклу системою забезпечення воєнної безпеки – моніторингу небезпек і загроз національним інтересам у сфері воєнної безпеки; ідентифікації небезпек і загроз; розроблення варіантів нейтралізації загроз; прийняття рішення про нейтралізацію загрози; забезпечення виконання рішення; практична реалізація рішення; контроль виконання рішення з визначення стану воєнної безпеки;

принцип оперативності – досягається здатністю суб'єктів забезпечення воєнної безпеки виконувати завдання управління системою забезпечення воєнної безпеки у строки, які дозволяють випереджати ескалацію небезпеки, загрози в діях, швидко реагувати на виявлену загрозу та своєчасно впливати на суб'єкти забезпечення воєнної безпеки в інтересах забезпечення воєнної безпеки;

принцип керованості системи забезпечення воєнної безпеки забезпечує здатність системи приймати якісні рішення про запобігання зародженню та розвитку загроз національним інтересам у сфері воєнної безпеки, шляхом реалізації комплексу скоординованих дій із нейтралізації виявлених загроз, стримування та відсічі збройної агресії; розроблення та прийняття рішень про

розвиток системи, про координацію і контроль за виконанням прийнятих рішень та контроль поточного і прогнозованого стану та рівня воєнної безпеки, ступеня реалізації цільової функції системи забезпечення воєнної безпеки після виконання прийнятого рішення;

принцип адаптивності системи забезпечення воєнної безпеки до зміни зовнішнього середовища безпеки досягається перш за все своєчасними змінами у структурі та складі системи забезпечення воєнної безпеки, які дозволять виявляти нові види, типи небезпек і загроз воєнного характеру. У першу чергу до таких нових типів небезпек і загроз будуть відноситись загрози пов'язані з розвитком науково-технічного прогресу, різноманітними інноваціями в ІТ-сфері, роботизованих систем озброєння та військової техніки, форм та способів ведення бойових дій, застосуванням зброї на нових фізичних принципах тощо;

принцип адекватності у реагуванні на зовнішні подразники забезпечує здатність органів державного управління забезпечити ефективну реалізацію можливостей ресурсів системи забезпечення воєнної безпеки для успішного виконання нею поставлених завдань і досягнення необхідного стану воєнної безпеки з найменшими втратами та у визначені строки. Саме тому адекватність у реагуванні на зовнішні подразники необхідно розглядати у взаємозв'язку з оперативністю;

принцип взаємосумісності – досягається перш за все сумісністю процедур, взаємовідносин між суб'єктами СБіО, а також сумісністю між СБіО України та міжнародними системами безпеки (НАТО), які можуть бути залучені до надання допомоги нашій державі з реагування на виявлені загрози;

принцип відповідності ресурсним можливостям держави досягається вираховуванням у мирний час, перш за все, економічні можливості держави на утримання і розвиток суб'єктів забезпечення воєнної безпеки, забезпечувати неперевантаження, упередження “перегріву” економіки держави;

принцип відповідності структури системи забезпечення воєнної безпеки покладеним функціям та завданням – досягається створенням такої структури системи, яка буде повністю відповідати покладеним функціям та завданням, у якій будуть відсутні дублювання функцій та завдань між суб'єктами забезпечення воєнної безпеки та/або відсутність функцій або завдань, які не закріплені за суб'єктами забезпечення воєнної безпеки;

принцип відкритості – досягається ступенем достатності впровадження демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони та іншими суб'єктами забезпечення воєнної безпеки;

принцип зворотного зв'язку – забезпечує контрольну функцію відслідковування за функціонуванням системи забезпечення воєнної безпеки, координацію функціонування державних органів СБіО та хід проходження фаз циклу функціонування самої системи забезпечення воєнної безпеки, а також контроль рівня воєнної безпеки держави.

Система забезпечення воєнної безпеки України як підсистема системи забезпечення національної безпеки забезпечує сприятливі умови реалізації національних інтересів у сфері воєнної безпеки шляхом реалізації своїх функцій:

моніторингова реалізується шляхом проведення постійного моніторингу безпекового середовища з метою виявлення найбільш динамічних небезпек і загроз у сфері воєнної безпеки;

прогнозна-аналітична реалізується шляхом аналізу, ідентифікації та визначення рівня загроз національним інтересам у сфері воєнної безпеки та прогнозування їх подальшого розвитку;

управлінська реалізується шляхом вироблення рішень з комплексу скоординованих заходів щодо нейтралізації виявлених загроз національним інтересам у сфері воєнної безпеки, координації функціонування підсистем системи забезпечення воєнної безпеки та забезпечення зворотного зв'язку суб'єктів забезпечення воєнної безпеки з РНБО України (воєнним кабінетом при РНБО України, Ставкою Верховного Головнокомандуючого Силами Оборони України), хід проходження фаз циклу функціонування самої системи забезпечення воєнної безпеки та контролювання рівня та стану воєнної безпеки;

програмно-аналітична реалізується шляхом розроблення програм щодо удосконалення функціонування суб'єктів забезпечення воєнної безпеки, як складових системи забезпечення воєнної безпеки та нарощування і розвитку їх спроможностей, а також реалізацію (виконанням) цих програм;

підготовчо-виконавча реалізується шляхом підготовки, забезпечення ресурсами виконання рішень з комплексу скоординованих заходів щодо нейтралізації виявлених загроз національним інтересам у сфері воєнної безпеки

інтеграційна реалізується шляхом процедурно-технічної та нормативної інтеграції з міжнародними системами безпеки та НАТО зокрема, а також досягненням інтегрованості ситуаційних центрів суб'єктів забезпечення воєнної безпеки України.

Стратегія воєнної безпеки – це визначенні та затверджені напрями реалізації воєнної політики щодо забезпечення всеохоплюючої оборони України на засадах стримування, стійкості та взаємодії.

Стратегія воєнної безпеки є директивним документом. Вона ґрунтується на об'єктивних закономірностях розвитку суспільства, досягненнях стабільності воєнно-політичної обстановки у регіоні, світі, ефективності універсальних та регіональних систем безпеки і визначає мету та завдання системи забезпечення воєнної безпеки, напрями їх розв'язання. Стратегія воєнної безпеки – відносно постійна складова воєнної політики, тому що її стратегічні цілі визначаються на певний історичний період і суттєво впливають на процеси, що відбуваються в суспільстві.

Висновки.

Для підвищення рівня воєнної безпеки України доцільно вирішити такі основні важливі завдання:

- уточнити воєнну політику і воєнну ідеологію України;
- якісно перетворити й оснастити сектор безпеки і оборони України;
- створити інтегровану систему управління військовими формуваннями країни, цілісний механізм прийняття рішень у галузі її воєнної безпеки;
- створити ефективні системи підготовки країни до оборони;
- здійснити оперативне обладнання території країни і розвивати воєнну інфраструктуру у нових геополітичних умовах;
- адаптувати мобілізаційну підготовку країни до умов існуючої воєнно-політичної обстановки та нового економічного устрою;

створити єдину систему воєнно-наукових організацій і закладів оборонного призначення;

удосконалити систему підготовки кадрів для сектору безпеки і оборони;
розробити та втілити новітні інформаційні технології у практику військ;
здійснити рішучу перебудову системи соціального захисту
військовослужбовців, членів їх сімей, працівників оборонної сфери держави.

Завдання на самостійну роботу:

1. Відпрацювати матеріал лекції.
2. Проаналізувати досвід України з питань реалізації концепцій Запобігання, Стимування та Відбиття збройної агресії.

Концепція запобігання воєнним конфліктам.

Відповідно до рекомендацій “Словника української мови” за редакцією Бориса Грінченка “Запобігати – означає попереджати, зробити раніше, випереджати, удержувати, спиняти”. Часто під поняттям “запобігти” розуміють також “не давати будь-чому проявлятися, придушувати...”. Таким чином, розглядаючи запобігання воєнним конфліктам, маємо на увазі їх завчасне відвертання або усунення. Очевидно цього можна досягнути за рахунок якихось запобіжних дій. Звідси – поняття “попередження”.

Стокгольмський міжнародний інститут дослідження миру (SIPRI) серед термінів, які використовують щодо воєнного конфлікту, широко оперує терміном “запобігання”. Розглядається також поняття “стримування”, але в контексті, коли йдеться про конкретного можливого агресора, а не про воєнний конфлікт загалом (запобігання шляхом стримування). Отже, запобігання і стримування є різними варіантами одного й того ж превентивного підходу.

Водночас, зважаючи на те, що в центрі будь-якого конфлікту знаходиться людина, неможливо не відмітити й обмеженість зазначеного превентивного підходу через прояви певного парадокса, який є наслідком поєднання в людині богоподібності і тваринності: з одного боку, людина як “образ і подоба Бога” (християнська позиція) прагне жити без конфліктів; з іншого – людина (за біологічною класифікацією Карла Ліннея), будучи по суті твариною (вид – людина розумна (*Homo Sapiens*); рід – людина (*Homo*); сімейство – гомінід (*Hominidae*); загін – примати (*Primates*); клас – ссавці, або звірі (*Mammalia*); тип – хордові (*Chordata*)), а психологічний механізм людини як тварини, яка має нервову систему, є продуцентом конфліктогенності, то стає очевидним, що людство не може існувати без конфліктів.

Ураховуючи той факт, що рівень конфліктності в суспільстві не зменшується, а руйнівна сила озброєнь продовжує зростати, проблема запобігання та їх стримування трансформується за нинішніх умов в окрему мету і функцію держави.

У зв’язку з цим виникає ще одна парадоксальна ситуація як певне протиріччя між двома тенденціями щодо напрямів дій в інтересах запобігання воєнним конфліктам.

З одного боку, – це зростання визнання у світі вирішальної ролі власне держави в збереженні миру та міжнародної безпеки. Така роль держави випливає з її невід’ємного права на індивідуальну або колективну оборону, яке декларується статтею 51 Статуту Об’єднаних Націй – UN, а також визначається деякими з “десятьох заповідей” Гельсінкі (Гельсінського Заключного акта Наради ОБСЄ 30 липня – 1 серпня 1975 р.):

- повага до невід’ємних прав суверенних держав;
- утримання від загрози використання сили;
- непорушність кордонів;
- територіальна цілісність держав;
- невтручання у внутрішні справи.

З іншого боку, – міжнародне співтовариство й окремі держави демонструють все більшу готовність втручатися у внутрішні державні конфлікти від імені міжнародної спільноти, діючи через міжнародні організації та за допомогою сили. Моральною та юридичною основою такої позиції є об’єднання держав у міжнародні організації.

У деескалації і врегулюванні воєнно-політичних криз другої половини XX – початку XXI ст. важлива роль належить ООН та регіональним міжнародним організаціям (ОБСЄ, Лізі арабських держав, Африканському союзу, Організації американських держав), основними формами діяльності яких є: обговорення; розслідування фактів; надання добрих послуг; посередництво; міжнародний арбітраж; уведення санкцій; направлення військових спостерігачів; проведення операцій з підтримання миру тощо.

Перша спроба обмежити застосування сили під час вирішення міжнародних спорів була зроблена в Гаазьких конвенціях 1899 р. та 1907 р., які містили побажання “по можливості” утримуватися в таких випадках від застосування військової сили і застосовувати мирні засоби. Проте цими конвенціями не заборонялося ведення війни як одного із засобів вирішення міжнародних спорів. У прийнятому в 1919 р. Статуті Ліги Націй дещо обмежувалося право на війну, проте таке “право” повністю не виключалося, оскільки разом з положеннями про обов’язкове звернення до мирних засобів передбачалося і можливість застосування військової сили.

Мирне розв’язання міжнародних спорів як міжнародно-правовий принцип уперше було закріплено в Паризькому договорі 1928 р. про відмову від війни як знаряддя національної політики, врегулювання міжнародних суперечок і конфліктів. Цей принцип знайшов підтвердження в деяких інших документах того часу, зокрема в спеціальній резолюції “Про мирне розв’язання міжнародних суперечок, про ненапад і взаємну допомогу”, прийнятій Лігою Націй 26 вересня 1928 р.

Надалі принцип мирного розв’язання міжнародних спорів був закріплений у засадничих міжнародних актах: Статуті ООН, Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх стосунків і співпраці між державами відповідно до Статуту ООН 1970 р., документах Нарад з безпеки і співпраці в Європі тощо.

Цей принцип був розвинений і конкретизований у прийнятих Генеральною Асамблеєю ООН Манільській декларації про мирне розв’язання міжнародних спорів 1982 р. і Декларації про запобігання й усунення суперечок і ситуацій, які можуть погрожувати міжнародному миру і безпеці, про роль ООН у цій царині (1988). Зазначені документи зобов’язали держави вирішувати міжнародні спори і ситуації тільки мирними засобами відповідно до

принципів міжнародного права і справедливості так, щоб не піддавати загрозі міжнародний мир і безпеку.

Згідно зі ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН врегулювання суперечок на основі міжнародного права означає застосування:

- загальних і спеціальних міжнародних конвенцій, що встановлюють правила, визнані державами, що сперечаються;
- міжнародних звичаїв як доказу загальної практики, визнаної як правова норма;
- загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями;
- судових рішень і доктрин кваліфікованих фахівців з публічного права різних націй як допоміжні засоби для визначення правових норм.

Ця стаття також встановлює, що Суд має приймати рішення по спорах на основі міжнародного права, але не обмежує його можливостей вирішувати справи “по справедливості і добрій совісті”, якщо сторони дають на це згоду. Розв’язання будь-якого міжнародного спору має базуватися на суверенній рівності держав та їх праві вільного вибору засобів мирного вирішення суперечок, основними з яких є: переговори, консультації сторін, обстеження, примирення, добрі послуги, посередництво, міжнародний арбітраж, судовий розгляд та ін.

Ключова роль у запобіганні воєнним конфліктам як на глобальному, так і на регіональному рівнях, безумовно, належить політичним заходам, які спрямовані на створення й зміцнення систем міжнародної та регіональної безпеки у разі надійного забезпечення національної безпеки всіх держав, розвитку міжнародної співпраці, обмеження існуючих джерел і причин воєнних конфліктів. Досягненню цих цілей сприяє діяльність міжнародних міжурядових організацій, особливо таких авторитетних, як ООН, ОБСЄ та інших, створення в їх межах органів і структур миротворчості, колективної безпеки і мирного вирішення міжнародних суперечок.

У складі ООН для вирішення питань запобігання, врегулювання і вирішення конфліктів, а також заради попередження ворожих дій з використанням зброї створена Рада Безпеки ООН, яка діє на постійній основі. Саме на Раду Безпеки ООН, відповідно до вимог ст. 39, 41, 42 Статуту ООН, покладається виявлення існування будь-яких загроз миру, порушення миру або акту агресії та визначення насамперед таких відповідних заходів:

- повне або часткове припинення залізничних, морських, повітряних, поштових, телеграфних, радіо або інших видів сполучень;
- повне або часткове припинення економічних відносин;
- розрив дипломатичних відносин.

При цьому варто зазначити, що на цей час Рада Безпеки ООН працює в умовах вищезгаданої суперечності: з одного боку – невтручання у внутрішні справи суверенних держав, а з іншого – корисність, доцільність і законність втручання. Ця суперечливість є однією з основних причин частих розладів у Раді Безпеки ООН під час формулювання реакції на конкретні передконфліктні та конфліктні ситуації. Особливо серйозні розбіжності поміж членів Ради Безпеки хронічно спричиняють питання впровадження відповідних санкцій, насамперед економічного характеру.

Широка дискусія про необхідність реформування Ради Безпеки в плані збільшення кількості її членів (зараз їх п’ятнадцять), у тому числі й постійних (зараз їх п’ять), а також доцільності використання права вето, у 2005 р. на ювілейному 60-му саміті ООН позитивних результатів не дала, вирішити проблему не вдалося. Подальші спроби повернутися до розгляду зазначеної проблеми також не увінчалися успіхом.

Щодо проблеми запобігання й упередження виникнення воєнних конфліктів, ООН у своїй діяльності, окрім принципу “якщо можливості дипломатичних зусиль і санкцій вичерпано, а конфлікт залишається невирішеним, або загроза міжнародній безпеці остається реальною, необхідно розглянути можливість використання міжнародних військ (сил)”, керується ще такими принципами:

- “невійськові засоби вирішення конфлікту завжди кращі за військові”;
- у конфліктах, пов’язаних з геноцидом¹, етнічними чистками або масовим порушенням прав людини, рішення про використання сили необхідно приймати без зволікання”.

Статутом ООН передбачаються також і дії Ради Безпеки ООН з використанням воєнної сили. При цьому визначено, що воєнні акції від імені Ради Безпеки ООН можуть включати демонстрації, блокаду або інші операції повітряних, морських, сухопутних сил. Так, відповідно до положень ст. 42 Статуту ООН, якщо Рада Безпеки ООН вважатиме, що кроків з впровадження мирних засобів з запобігання або стримування недостатньо, вона уповноважена розпочати такі дії воєнними повітряними, морськими або сухопутними силами, які будуть потрібні для запобігання воєнному конфлікту або попередження початку (розвитку) ворожих дій з використанням зброї.

Основним органом керівництва військами ООН є Воєнно-штабний комітет, введений у склад Ради Безпеки ООН (ст. 47 Статуту ООН) в інтересах створення і використання військ (сил) (заради організації і командування). Воєнно-штабний комітет відповідає за стратегічне керівництво будь-якими збройними силами, які надано в розпорядження Ради Безпеки ООН. Водночас Статутом ООН не передбачається будь-яких завад для використання державами – членами ООН регіональних угод або органів в інтересах запобігання воєнним конфліктам, якщо такі угоди або органи сумісні з цілями і принципами ООН.

В інтересах запобігання воєнним конфліктам ООН використовує такі інструменти:

¹ **Геноцид** (від грец. *genos* – рід, плем’я і лат. *caedo* – вбиваю) – винищення окремих груп населення через расові, національні, релігійні мотиви. Одне з найтяжчих злочинів проти людства.

- посередництво в конфліктах;
- призначення спеціальних представників як демонстрація підтримки ООН посередницької діяльності та миротворчих зусиль інших країн, організацій та осіб;
- стратегічне керівництво діяльністю установ ООН у разі проведення багатопланових операцій;
- співробітництво з регіональними організаціями (ОБСЄ, Організація африканської єдності (ОАЄ), НАТО, ЄС), в принципі – Організація Договору про колективну безпеку.

Операціями ООН, які прямо стосуються запобігання воєнним конфліктам, є переважно розгортання та дії миротворчих сил і гуманітарні операції.

Воєнні конфлікти, з якими зараз пов'язане вирішення проблеми запобігання (у тому числі й за участю міжнародної спільноти), можна поділити на міждержавні воєнні конфлікти, ймовірність виникнення яких нині помітно підвищилася, та внутрішні збройні конфлікти, які виникають через боротьбу за владу та (або) територію. На цей час переважна більшість великих воєнних конфліктів обмежуються кордонами однієї держави.

Безумовно, сили оборони України мають бути готовими до участі в обох видах конфліктів.

Загалом, наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. запобігання воєнним конфліктам набуває нової, визначальної ваги. В ООН та інших сучасних організаціях колективної безпеки воно є найважливішою функцією, в організаціях колективної оборони – стає важливим завданням діяльності, в окремих державах – перетворюється на важливий напрям державної і воєнної політики, у збройних силах окремої держави – виходить на рівень важливого завдання.

На жаль, зазначені погляди на проблеми запобігання воєнним конфліктам не стали всеосяжними та обов'язковими для всіх безпекових структур, що тією, або іншою мірою стосується національних інтересів України, її безпекового середовища. Так, для визначення підходів до мирного вирішення міжнародних суперечок між країнами – членами СНД нормативною базою мали б бути положення Статуту Співдружності Незалежних Держав, прийнятого в 1993 р., де було зазначено, що відносно конфліктів на міжнаціональній і міжконфесійній основі, які можуть спричинити порушення прав людини, сторони на основі взаємної згоди допомагають одна одній у врегулюванні таких конфліктів, у тому числі й у межах міжнародних організацій. Спірні питання між державами – членами СНД мають бути врегульовані за допомогою переговорів або досягнення домовленості про належну альтернативну процедуру. Щодо суперечок, продовження яких могло би погрожувати підтримці миру і безпеки в Співдружності, було передбачено, що Рада глав держав на будь-якій стадії суперечки правомочна рекомендувати сторонам належну процедуру або методи її врегулювання.

На жаль, основоположні принципи міжнародного права, принципи мирного вирішення міжнародних спорів були цинічно порушені Російською Федерацією, яка з чітким наміром відтворити роль Росії як світової наддержави – спадкоємиці Радянського Союзу і докорінно переглянути програти для СРСР наслідки завершення “холодної війни” прагне відновити статус наддержави проведенням агресивної політики, основними постулатами якої стали:

- Росія більше не розглядає Захід як партнера, що заслуговує на довіру;
- Росія більше не розглядає себе як частину європейської і тим більше євроатлантичної цивілізації;
- міжнародне право – це більше не система правил і навіть не система координат, а “ресторанне меню”, з якого кожна сильна країна вибирає те, що їй вигідно;
- суверенітет пострадянських держав відтепер є жорстко обумовленим урахуванням інтересів Росії;
- непорушність державного суверенітету і територіальної цілісності актуальна лише для великих держав, захищених власною армією або військово-політичним блоком, а суверенітет і цілісність слабких країн стає полем гри сильних держав та їх блоків;
- роль міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ, Ради Європи й ін.) різко скорочується, в їх межах необхідно співробітничати, але лише до певного моменту, коли це починає заважати реалізації національних інтересів – їх необхідно без коливань ігнорувати.

Півтора століття тому К. Маркс писав, що “...політика Росії – незмінна. Російські методи і тактика змінювались і змінюватимуться, але провідна зірка російської політики – підкорити світ і панувати в ньому – є і буде незмінною”. Отже, держави, які утворилися на пострадянському просторі, мають створювати й розвивати власний потенціал для запобігання агресивним намірам Росії, основою якого має бути не лише патріотизм громадян, високорозвинена економіка, а й потужні збройні сили.

Таким чином, на національному рівні для запобігання виникненню воєнних конфліктів в Україні найважливішим інструментом є Збройні Сили та інші складові сил оборони держави. Цю функцію вони виконують за допомогою стримування воєнних та політичних експансіоністських спрямувань потенційного противника.

Умовою успішного запобігання воєнним конфліктам є спрямованість, кількісні та якісні параметри будівництва ЗС України та ІВФ, за яких вони здатні гарантувати надійну оборону країни, припинення і відсіч можливої агресії. Цього досягають або створенням угруповань ЗС та інших складових сил оборони держави, здатних упевнено протистояти агресорові і не допускати вторгнення на територію держави, або створенням спеціальних сил і засобів, які гарантують завдання агресорові неприйнятної збитку в діях у відповідь. У сучасних умовах провідні країни світу забезпечують останнє переважно за рахунок ядерних сил, що мають на озброєнні засоби, здатні знищити воєнно-промисловий потенціал, основні угруповання військ, а також системи державного і військового управління можливого агресора.

При цьому основними цілями воєнної політики України щодо запобігання виникненню воєнних конфліктів

є:

- зменшення рівня напруженості воєнно-політичної обстановки і врегулювання суперечностей між сторонами воєнно-політичних відносин;
- усунення суперечностей завдяки досягненню комплексної збалансованості інтересів сторін воєнно-політичних відносин;
- сприяння паритетному та збалансованому скороченню збройних сил і озброєнь у регіоні та світі;
- удосконалення міжнародно-правових механізмів, спрямованих на недопущення застосування воєнної сили для вирішення проблемних питань воєнно-політичних відносин.

Основоположними принципами воєнної політики України щодо запобігання виникненню воєнних конфліктів є:

- забезпечення обґрунтованості, послідовності і системності воєнної політики;
- вступ України до євроатлантичної системи колективної безпеки;
- дотримання без'ядерного статусу;
- координація та узгодженість дій на міждержавному рівні.

Завдання з участі в запобіганні воєнним конфліктам як один із чинників, що визначають воєнний потенціал держави, Збройні Сили України та інші складові її сил оборони зазвичай можуть виконувати: *по-перше*, за умови проведення загальнодержавних заходів щодо запобігання зовнішній збройній агресії проти України або запобігання внутрішньому конфлікту з використанням зброї (у тому числі проти тероризму), а, *по-друге*, за умови участі Збройних Сил України та інших складових її сил оборони в проведенні заходів щодо запобігання міждержавним конфліктам з використанням зброї під егідою ООН в інших країнах у складі військ (сил) ЄС, НАТО, ОДКБ та іншої організації в разі вступу України до неї або співробітництва.

Основними шляхами запобігання виникненню воєнних конфліктів на території України доцільно вважати:

- підвищення ролі та авторитету України на міжнародній арені;
- участь у міжнародних політичних, безпекових, економічних, культурних та інших організаціях, діяльність яких не суперечить нормам міжнародного права і законодавству України;
- активне сприяння розвитку сучасних систем колективної безпеки;
- забезпечення боєздатності ЗС України та ІВФ на рівні, достатньому для стримування потенційного агресора від застосування воєнної сили проти України;
- юридично-правове оформлення міжнародних гарантій, наданих Україні у зв'язку з її відмовою від ядерної зброї;
- завершення договірно-правового оформлення державного кордону України;
- забезпечення інформаційної безпеки;
- зміцнення позитивного іміджу України на міжнародній арені активізацією інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо воєнної політики держави;
- дотримання міжнародних зобов'язань у сфері контролю над озброєннями;
- участь у міжнародних операціях з урегулювання криз, антитерористичній і антипіратській діяльності відповідно до норм міжнародного права та законодавства України;
- надання гуманітарної допомоги державам, які цього потребують, у порядку, визначеному міжнародними нормами;
- розширення міжнародного економічного співробітництва в проєктах з розвитку адміністративно-територіальних одиниць, які прилягають до державного кордону;
- підвищення життєвого рівня населення та подолання надмірного майнового розшарування в суспільстві;
- дотримання прав етнічних та релігійних меншин, забезпечення їх національно-культурних потреб.

Основними заходами, які доцільно здійснювати в державі для запобігання воєнному конфлікту, можуть бути інформаційно-психологічні, політичні, дипломатичні, правові, економічні і військові.

Військовими заходами щодо запобігання воєнним конфліктам є:

- участь у заходах зі зниження рівня воєнного протистояння, розширення заходів довіри, контролю за виконанням міжнародних договорів, скорочення (припинення) гонки озброєнь, забезпечення стабільності воєнно-політичної обстановки, скорочення торгівлі озброєнням ОВТ, міжнародний контроль за нерозповсюдженням ЗМУ, зниження рівня іноземної військової присутності на території держави, участь у проведенні ММО та багатонаціональних навчань;
- вжиття заходів з підготовки території країни до оборони;
- накопичення і підтримання мобілізаційних людських ресурсів, запасів матеріальних засобів;
- участь у проведенні інформаційно-психологічних заходів;
- розвиток Збройних Сил;
- ведення розвідки;
- завчасне створення угруповань військ (сил);
- забезпечення надійної охорони державного кордону;
- недопущення або припинення військових провокацій;
- запобігання іноземному втручанню в разі виникнення внутрішнього воєнного конфлікту;
- участь у заходах з налагодження громадського порядку після завершення внутрішнього конфлікту та недопущення повторного спалаху збройного насильства;
- демонстрація досягнень у розвитку ОВТ та рівня боєздатності військ (сил).

Широкомасштабна агресія росії проти України, організація терористичних актів і диверсій на території її неокупованих областей свідчить не просто про ситуативні, а й кризові зміни в ландшафті безпеки, що зумовлює об'єктивну необхідність мати потужний потенціал стримування агресора та вдосконалювати способи застосування військ (сил) для врегулювання воєнно-політичної кризи не лише політико-дипломатичними, економічними та правовими методами, а й військовими засобами.

Концепція стримування збройної агресії

Завдання стримування можливих воєнних конфліктів зазвичай виникає за умови, коли заходи щодо запобігання конфлікту не мали позитивних наслідків і є логічним продовженням цілеспрямованих зусиль усіх державних інституцій щодо недопущення переростання конфліктної ситуації у збройну фазу.

У зв'язку з цим категорію стримування найчастіше використовують щодо певного, чітко визначеного суб'єкта воєнного конфлікту, тобто носія ворожих дій або агресії. Отже, коли йдеться про стримування воєнного конфлікту, то на увазі мають зупинення ворожих намірів, недопущення проявлення ворожих дій, які можуть призвести до воєнного конфлікту, придушення намірів до ворожих дій або таких дій на самому початку конфлікту.

Очевидно, що стримування є одним із засобів запобігання, його логічним продовженням. Запобігання і стримування визначають єдиний шлях до недопущення воєнних конфліктів.

Таким чином, *функція стримування* – це вжиття адекватних (випереджу-вальних) заходів для попередження (призупинення) намірів агресора щодо застосування проти України воєнної сили.

Для України в сучасних умовах стримування воєнних конфліктів перетворилося у важливий напрям державної і воєнної політики.

Воєнна наука тривалий час займалася лише збройною фазою воєнних конфліктів, досліджуючи переважно форми і способи підготовки та ведення збройної боротьби. На цей час воєнно-політична діяльність держави потребує перегляду раніше прийнятих поглядів на способи забезпечення воєнної безпеки і підтримки воєнно-стратегічної стабільності, особливо під час зародження та на ранніх фазах розвитку будь-якого міждержавного або внутрішнього конфлікту для недопущення переростання його у військову фазу із застосуванням воєнної сили шляхом ведення воєнних дій.

Іншими словами, стримування можливих воєнних конфліктів і забезпе-чення воєнної безпеки країни завдяки комплексному використанню політичних, дипломатичних, правових, економічних, інформаційно-психологічних, а також військових заходів несилового плану перетворюється в нагальну вимогу сучасності. Отже, важливим завданням держави в сучасних умовах стає вмiле використання воєнної сили для стримування воєнних конфліктів на ранніх фазах їх розвитку, опираючись на результати застосування невоєнних засобів.

Історичний досвід свідчить про великий арсенал ненасильницьких війсь-кових заходів, які застосовували під час стримування воєнних конфліктів, ефективність яких не тільки в кожному окремо взятому конфлікті, а й у ході його розвитку була різною, тісно пов'язаною насамперед з динамікою фазового розвитку конфлікту.

Цілком очевидно, що на кожній фазі потрібні конкретні заходи з локалізації конфлікту та його стримування. Труднощі їх вибору полягають у тому, що межі фаз розвитку конфлікту розмиті і визначити якісний перехід (стрибок) у його динаміці важко. Отже, найважливішими завданнями є відстеження обстановки, розкриття причин зародження і розвитку конфлікту, вироблення найефективніших несилкових воєнно-політичних заходів. Мирне врегулювання конфліктів, у тому числі із застосуванням несилкових військо-вих заходів, потребує пошуку нових нестандартних методів і рішень.

Таким чином, вмiле застосування несилкових воєнних дій зі стримування можливих збройних конфліктів на ранніх фазах їх розвитку, спираючись на результати використання невоєнних засобів, нині перетворюється у важливе завдання держави.

Водночас, урахуовуючи відносну новизну змісту цього завдання для ЗС України та інших складових сил оборони, їх підготовка і застосування для стримування воєнного конфлікту нині ще недостатньо відпрацьовані і потребують ретельного вивчення.

Стимування воєнного конфлікту як одна з важливих функцій Збройних Сил та інших складових сил оборони в сучасних умовах може реалізовуватися виконанням таких взаємозв'язаних завдань:

- заборона здійснення потенційним противником певних, небажаних для нас дій;
- сковування противника, щоб примусити його до певних бажаних для України дій;
- погроза застосування сили, у тому числі обмеженого, вибіркового ураження життєво важливих об'єктів противника;

- завдання обмеженого ураження найважливішим об'єктам або їх елементам.

Заборони здійснення потенційним противником певних небажаних для нас дій досягають:

- проведенням дипломатичних, політичних акцій, економічних санкцій;
- проведенням ІпсО (дій);
- встановленням обмежень на здійснення певних видів бойової діяльності (зони, заборонені для польотів авіації та судноплавства);
- посиленням охорони державного кордону, виключної морської еконо-мічної зони.

Виконання завдання заборони здійснення потенційним противником певних небажаних для нас дій передбачає залучення боєготових військ (сил).

Скоування противника для примушення його до певних бажаних для України дій досягають:

- активізацією дипломатичних, політичних акцій, посиленням економічних санкцій;
- поширенням ІпсО (дій);
- блокадою, ізоляцією певних об'єктів, видів діяльності;
- прикриттям державного кордону.

Виконання завдання передбачає нарощування бойової готовності військ (сил), створення угруповань на визначених напрямках (районах).

Погрози застосування сили, у тому числі обмеженого, вибіркового ураження його життєво важливих об'єктів досягають:

- подальшим поширенням ІпсО (дій);
- демонстраційними діями створених угруповань військ (сил);
- поширенням блокади, ізоляції певних об'єктів, видів діяльності.

Виконання завдання погрози застосування сили, у тому числі обмеженого, вибіркового ураження життєво важливих об'єктів потенційного агресора передбачає повне розгортання угруповань на визначених напрямках (районах), безпосередню підготовку операцій (включно і спеціальних) визначених угруповань військ (сил).

Завдання обмеженого ураження найважливіших об'єктів потенційного агресора або їх елементів досягають:

- нарощуванням угруповань на визначених напрямках (районах);
- проведенням спеціальних операцій (дій);
- проведенням дій оперативного угруповання військ (сил) по визначених об'єктах.

Підготовку сил оборони до участі у виконанні завдань стримування воєнного конфлікту ведуть поступово, у міру зародження і розвитку конфліктної ситуації у два етапи: завчасно і безпосередньо.

Завчасну підготовку сил оборони держави до стримування воєнного конфлікту потрібно розпочинати після появи перших ознак зародження збройного конфлікту, із загостренням воєнно-політичної обстановки, тобто ще на ранній стадії його виникнення, проведенням заходів, як у державі в цілому, так і безпосередньо в Збройних Силах та ІВФ, визначених для дій у складі сил оборони держави.

До основних заходів завчасної підготовки сил оборони для виконання завдань стримування можливого воєнного конфлікту належать:

- посилення розвідки всіх видів та своєчасне попередження воєнно-політичного керівництва держави про небезпеку щодо застосування проти України воєнної сили;
- приведення в готовність до застосування окремих з'єднань і частин із складу військових формувань мирного часу;
- демонстрація рішучості воєнно-політичного керівництва держави щодо відстоювання національних інтересів, у тому числі воєнною силою;
- підвищення активності інформаційної боротьби;
- підсилення охорони державного кордону, повітряного простору і виключної морської економічної зони;
- виконання військовими формуваннями мирного часу заходів попередження виконанням навчальних пусків ракет, проведенням льотно-тактичних навчань з практичним бомбометанням у районах, які безпосередньо прилягають до зони можливого воєнного конфлікту;
- проведення навчань з'єднань і частин поблизу району можливої кризової ситуації з демонстрацією бойових можливостей;
- проведення спільних навчань ВМС та авіації щодо висадки морського десанту і забезпечення його дій на суші;
- зайняття визначеними з'єднаннями і частинами у разі потреби районів поблизу державного кордону;
- проведення часткового стратегічного розгортання Збройних Сил у разі розгортання військ агресора.

Рішення на участь сил оборони у виконанні завдань стримування воєнного конфлікту шляхом демонстрації воєнної сили і рішучості воєнно-політичного керівництва держави щодо відстоювання національних інтересів всіма засобами, у тому числі воєнною силою, приймає вище політичне керівництво держави у міру загострення воєнно-політичної обстановки.

Зміст, обсяг завдань з підготовки сил оборони для стримування конфлікту та строки їх виконання залежатимуть від ступеня загострення воєнно-політичної обстановки навколо конфлікту і його характеру. Разом з тим підготовку до стримування воєнного конфлікту, незважаючи на демонстративні дії, ведуть приховано, у стислі терміни для досягнення раптовості у виконанні завдань.

Підготовка сил оборони до виконання завдань стримування ведеться поступово, у міру зростання ймовірності виникнення воєнного конфлікту, та може включати:

- постійне відстеження обстановки у потенційно небезпечних районах, прогнозування можливих варіантів переходу конфліктних відносин у воєнну фазу та подальшого розвитку конфлікту;
- аналіз складу і бойових можливостей збройних формувань противника (регулярних та іррегулярних);
- участь у проведенні заходів інформаційної та психологічної боротьби;
- визначення потрібного (кількісного й якісного) складу військ (сил) для ліквідації (нейтралізації) конфлікту;

- визначення орієнтовних форм і способів застосування військ (сил) з урахуванням прогнозованих варіантів розвитку конфлікту;
- цілеспрямовану оперативну, бойову та мобілізаційну підготовку визначених з'єднань і частин, забезпечення їх постійної готовності до висування (перекидання) у можливий район воєнного конфлікту і виконання відповідних завдань;
- створення відповідних запасів матеріальних засобів та їх розміщення у визначених районах;
- проведення рекогносцировок можливих районів виникнення і розгор-тання воєнного конфлікту;
- оперативне облаштування території;
- розвиток інфраструктури, створення необхідної бази для подальшого розгортання системи управління військами (силами);
- організацію обміну інформацією між органами управління складових сил оборони та сил безпеки в межах їх компетенції.

Безпосередня підготовка сил оборони до участі у виконанні завдань стримування можливого воєнного конфлікту починається після отримання відповідного Указу Президента – Верховного Головнокомандувача ЗС України, на основі якого Головнокомандувач Збройних Сил та Генеральний штаб ЗС України організують застосування визначених сил і засобів для стримування воєнного конфлікту.

Організація застосування сил оборони для стримування воєнного конфлікту включає:

- уточнення Стратегічного замислу застосування сил оборони держави за відповідною ситуацією (стосовно участі сил оборони в стримуванні можливого воєнного конфлікту);
- рекогносцировку (у разі потреби) районів розгортання можливого воєнного конфлікту;
- постановку завдань військам (силам) на виконання заходів щодо стримування воєнного конфлікту;
- планування дій військ (сил), визначених для участі в заходах щодо стримування можливого воєнного конфлікту;
- організацію взаємодії військ (сил), визначених для участі в заходах щодо стримування можливого воєнного конфлікту;
- організацію всіх видів забезпечення військ (сил);
- організацію управління військами під час виконання ними завдань стримування можливого воєнного конфлікту.

Уточнення Стратегічного замислу застосування сил оборони за відпо-відною ситуацією (стосовно участі сил оборони в стримуванні можливого воєнного конфлікту) починається з отриманням Директиви Президента – Верховного Головнокомандувача Збройних Сил “Про невідкладні заходи щодо стримування воєнного конфлікту”.

У ході усвідомлення Директиви необхідно чітко зрозуміти:

- мету та завдання застосування сил оборони під час стримування можливого воєнного конфлікту;
- дозволені межі ведення демонстративних дій та їх просторовий розмах;
- особливості виконання військами (силами) поставлених завдань;
- склад угруповань військ (сил), які залучають до участі в стримуванні воєнного конфлікту.

Проводячи роботу з уточнення Стратегічного замислу застосування сил оборони за відповідною ситуацією (щодо участі сил оборони в стримуванні можливого воєнного конфлікту), під час оцінювання обстановки особливу увагу приділяють:

- аналізу особливостей воєнно-політичної обстановки в районі ймовір-ного воєнного конфлікту;
- складу населення, оцінюванню його ставлення до подій, що відбува-ються, збройних формувань, які можуть діяти на боці противника;
- характеру та інтенсивності інформаційно-психологічний впливу на групи населення;
- заходам, які раніше проводила місцева виконавча влада, органи і війська МВС, СБ, МНС щодо вирішення виниклих протиріч, та результатам їх діяльності.

На основі ретельного вивчення особливостей обстановки, що склалася, з урахуванням прогнозу її можливого розвитку уточнюють Стратегічний замисел застосування сил оборони за відповідною ситуацією (стосовно участі сил оборони в стримуванні можливого воєнного конфлікту).

У Стратегічному замислі застосування сил оборони за відповідною ситуацією (стосовно участі сил оборони в стримуванні можливого воєнного конфлікту) уточнюють:

- висновки з воєнно-політичної обстановки про характер загрози, для участі в стримуванні якої залучають сили оборони;
- способи застосування сил оборони за можливими варіантами розвитку ситуації;
- мету застосування сил оборони у вирішенні завдань стримування воєнного конфлікту;
- зони, райони, об'єкти (напрямки) зосередження основних зусиль військ (сил);
- порядок застосування сил оборони під час виконання завдань стримування воєнного конфлікту (дій військ (сил) за можливими варіантами розвитку ситуації);
- обмеження щодо застосування військ (сил) та зброї, заборону на об'єкти і райони дій;
- склад військ (сил), які залучають до участі у виконанні завдань зі стримування можливого воєнного конфлікту;

- мету, завдання і заходи інформаційно-психологічної протидії у ході виконання завдань зі стримування воєнного конфлікту (дій військ (сил) за можливими варіантами розвитку ситуації);
- порядок оперативного планування та управління військами (силами) у ході участі сил оборони у виконанні завдань стримування воєнного конфлікту (дій військ (сил) за можливими варіантами розвитку ситуації);
- потребу сил оборони в особовому складі для виконання ними завдань зі стримування воєнного конфлікту (дій військ (сил) за можливими варіантами розвитку ситуації);
- потребу сил оборони в ОВТ для виконання завдань зі стримування воєнного конфлікту (дій військ (сил) за можливими варіантами розвитку ситуації);
- потребу сил оборони в МТЗ для виконання завдань зі стримування воєнного конфлікту (дій військ (сил) за можливими варіантами розвитку ситуації);
- загальнодержавні та відомчі заходи, які планують і проводять для підготовки сил оборони до участі у стримуванні воєнного конфлікту (дій військ (сил) за можливими варіантами розвитку ситуації) та гарантованого виконання ними визначених завдань.

Завдання військам (силам) щодо участі у виконанні завдань стримування збройного конфлікту доводять директивами, бойовими розпорядженнями та наказами.

Застосування сил оборони під час стримування воєнного конфлікту здійснюється згідно з положеннями Стратегічного замислу застосування сил оборони за відповідною ситуацією (щодо участі сил оборони в стримуванні можливого воєнного конфлікту) та включає послідовне або паралельне вжиття таких основних заходів:

- посилення бойового чергування, охорони та прикриття державного кордону, морської виключної економічної зони та повітряного простору;
- посилення режиму охорони важливих державних і військових органів управління та об'єктів особливої важливості;
- проведення визначеними з'єднаннями, частинами і підрозділами зі складу сил негайного реагування демонстративних дій у встановлених районах;
- у разі потреби нарощення бойового складу угруповань військ (сил) у визначених операційних районах;
- посилення ППО у визначених операційних районах;
- підготовка до проведення розвідувальної, ІпсО та участі в АТО.

Визначені військові з'єднання і частини сил оборони за додатковим рішенням Головнокомандувача Збройних Сил переводять на посилений режим бойової підготовки. Водночас поетапно вводять до строю льотний склад авіаційних частин Повітряних Сил, армійської авіації та авіації ВМС ЗС України.

У разі потреби за особливим розпорядженням Головнокомандувача Збройних Сил з'єднання, військові частини та підрозділи прикриття державного кордону висуваються в район оперативного призначення і розгортаються поблизу державного кордону для посилення його охорони або прикриття.

З'єднання, частини та підрозділи прикриття спільно з органами, частинами і підрозділами Державної прикордонної служби, які безпосередньо охороняють державний кордон у районі можливого воєнного конфлікту, організують розвідку, систему вогню, обладнують в інженерному відношенні опорні пункти, вузли оборони, позиції, блокпости, готують систему інженерних загороджень.

Застосування морської компоненти може бути організовано такими способами:

- патрулювання у визначеному районі;
- морська блокада району узбережжя;
- ізоляція (охорона) прибережного району.

Патрулювання у визначеному районі здійснюють кораблі на рубежах або у визначених районах виключної морської економічної зони самостійно та у взаємодії з кораблями Морської охорони Державної прикордонної служби.

Морська блокада району узбережжя – комплекс дій сил і засобів ВМС у взаємодії з частинами Морської охорони Державної прикордонної служби, спрямований на встановлення особливого режиму плавання у визначеному районі територіального моря вздовж узбережжя країни для повного або вибіркового припинення проходу іноземних кораблів та комерційних суден у разі виникнення у районі кризової ситуації.

Ізоляція (охорона) прибережного району може бути комплексом дій сил та засобів ВМС у взаємодії з частинами Морської охорони Державної прикордонної служби, спрямованим на недопущення проникнення у визначений район територіального моря іноземних кораблів, суден, припинення можливого підвезення у район подій бойовиків, зброї, вантажів з іншої країни, а із загостренням обстановки – знищення кораблів, суден, що намагаються прорватися до узбережжя або в район моря, який контролюється.

За умов подальшої ескалації кризи або несприятливого розвитку обстановки для обмеження зони застосування ВМС протилежної сторони чи ізоляції зони проведення військами спеціальних заходів на узбережжі можуть бути встановлені особливі мінні загородження або залучені кораблі міжнародного морського з'єднання “за викликом” БЛЕКСИФОР від інших так званих “третіх” країн, які діятимуть за мандатом ООН.

У морському районі, який ізолювано, здійснюють контроль за судно-плавством усіх цивільних суден, що перевозять вантажі на морських комунікаціях країни.

Необхідно підкреслити, що на будь-якому етапі дій щодо врегулювання кризи у морській зоні захист

судноплавства є одним з головних завдань держави. Відсутність безпеки судноплавства або неспроможність держави забезпечити її у своїх територіальних водах може призвести до величезних економічних збитків і навіть скласти “основу конфлікту”.

Для демонстрації рішучості військово-політичного керівництва держави до застосування військової сили визначені з'єднання (частини) проводять навчання з практичними пусками ракет і льотно-тактичні навчання авіаційних частин з практичним бомбометанням. При цьому пуски оперативно-тактичних і тактичних ракет, застосування бойових засобів авіації в ході навчань здійснюють тільки на відповідних військових полігонах, максимально наближених до району можливого конфлікту.

Водночас визначені військові формування ЗС України спільно з військово-вими формуваннями інших сил оборони можуть брати участь у локалізації та ліквідації незаконно створених збройних формувань антиконституційної спрямованості у районах їх дій.

Територіальну оборону організовують за територіально-адміністративним принципом у взаємодії з Державною прикордонною службою, струк-турами Міністерства внутрішніх справ, Національної гвардії, регіональними органами Служби безпеки в областях, які безпосередньо прилягають до району можливого воєнного конфлікту.

Для значного посилення ефективності заходів зі стримування можливого воєнного конфлікту максимально активізуються заходи інформаційно-психологічного протидіювання, яке за певних умов може набути форму ІпсО.

Висновки.

Для підвищення рівня воєнної безпеки України доцільно вирішити такі основні важливі завдання:

- уточнити воєнну політику і воєнну ідеологію України;
- якісно перетворити й оснастити сектор безпеки і оборони України;
- створити інтегровану систему управління військовими формуваннями країни, цілісний механізм прийняття рішень у галузі її воєнної безпеки;
- створити ефективні системи підготовки країни до оборони;
- здійснити оперативне обладнання території країни і розвивати воєнну інфраструктуру у нових геополітичних умовах;
- адаптувати мобілізаційну підготовку країни до умов існуючої воєнно-політичної обстановки та нового економічного устрою;
- створити єдину систему воєнно-наукових організацій і закладів оборонного призначення;
- удосконалити систему підготовки кадрів для сектору безпеки і оборони;
- розробити та втілити новітні інформаційні технології у практику військ;
- здійснити рішучу перебудову системи соціального захисту військовослужбовців, членів їх сімей, працівників оборонної сфери держави.